

Język jako system znaków

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Ferdinand de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, tłum. K. Kasprzyk, Warszawa 2007, s. 40–41.
- Źródło: Edward Pasewicz, *Pulverkopf*, Warszawa 2021, s. 26.

Językoznawstwo, jak każda dziedzina nauki, nie jest jednolite. Na przestrzeni ostatnich dwóch wieków pojawiły się różne nurty. Jednym z najważniejszych jest **strukturalizm**, którego ojcem był Ferdinand de Saussure. Strukturaliści traktują język jako system opozycji, które wzajemnie się warunkują. Na ten system składają się jednostki językowe oraz reguły ich łączliwości oraz zastosowania. Według de Saussure'a byty językowe są w istocie znakami, posiadającymi formę i znaczenie.

Twoje cele

- Poznasz podstawowe koncepcje jednego z najważniejszych nurtów językoznawstwa współczesnego.
- Wyjaśnisz, czym jest język jako system;
- Omówisz różne znaczenia słowa *język*.

Przeczytaj

Przedmiotem badań językoznawczych powinien być według de Saussure'a **język** jako system – zbiór elementów językowych i ich wzajemnych uwarunkowań. Co ważne, język nie jest tożsamy z mówieniem. De Saussure rozróżnia trzy aspekty ludzkiej komunikacji:

- langage (mowa)
- langue (język pojmowany jako system)
- parole (mówienie, doraźny akt komunikacji)

Langage jest pojęciem najogólniejszym. Na mowę rozumianą tak ogólnie składają się *langue* i *parole*, których stosunek do siebie przedstawia się tak, że język (*langue*) realizuje się w mówieniu (*parole*). Język jest czymś abstrakcyjnym i wspólnym dla społeczności, jest zjawiskiem społecznym; poszczególni użytkownicy są w **system językowy** wyposażeni, ale nie mają nań żadnego wpływu. Indywidualny i konkretny charakter, w przeciwieństwie do języka, ma mówienie. Język stanowi system znaków. **Znak językowy** zdaniem de Saussure'a jest bytem psychicznym. Posiada, jak moneta, dwie nierozdzielne strony: znaczącą (*signifiant*) i znaczoną (*signifié*). Strona znacząca to wyobrażenie formy dźwiękowej, a znaczone to pojęcie kojarzone z tą formą. Dowodem na to, że strona znacząca nie jest materialna, tzn. nie musi być koniecznie realizowana w mówieniu, jest myślenie: myślimy językiem, słowami, mimo że tych słów nie wypowiadamy głośno. Podobnie nie należy utożsamiać pojęcia z konkretnym desygnatem: kiedy w oderwaniu od rzeczywistości pozajęzykowej myślimy „drzewo”, tak naprawdę nie chodzi o żadne konkretne drzewo, ale o zespół cech różny od zespołu cech przypisywanego wyrazom „krzew”, „kwiat” itd. Znaki językowe są zatem ściśle związane z opozycjami w systemie rozumianym całościowo: dany wyraz, jego forma i treść, jest taki, a nie inny, wyłącznie przez swój stosunek do innych wyrazów. W systemie, zdaniem de Saussure'a, „istnieją tylko różnice bez składników pozytywnych” (Ferdynand de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 2007, Wydawnictwo PWN, s. 143).

Ważną cechą znaku językowego w ujęciu de Saussure'a jest jego arbitralny charakter. **Arbitralność** znaku polega na tym, że związek między *signifiant* a *signifié* jest dla społeczności dowolny i umowny. Świadczy o tym fakt, że podobne pojęcie wyraża się rozmaicie w różnych językach (np. pojęcie PIES – pol. *pies*, ros. *собака*, ang. *dog*, niem.

Ferdinand de Saussure (1857–1913)
Źródło: domena publiczna.

Hund). Co więcej, także pojęcia mają charakter arbitralny: znaczenia wyrazów w różnych językach mogą się zupełnie różnić. Wynika to stąd, że każdy język kategoryzuje i organizuje rzeczywistość odmiennie, np. Eskimosi rozróżniają więcej rodzajów śniegu niż Europejczycy, dlatego mają dla nich bogatszy zasób określeń.

Z arbitralnością znaku wiąże się i to, że ma on charakter zarówno zmienny, jak i niezmienny. W tej pozornej sprzeczności tkwi istotna myśl. Niezmiennosc znaku polega na tym, że niemożliwa jest zmiana powszechna i nagła, zainicjowana przez pojedynczego użytkownika języka lub grupę użytkowników. Taką zmianę blokują:

1. opór zbiorowej bezwładności przeciw wszelkim innowacjom językowym – język jest tworem dzielonym przez całe społeczeństwo, a zatem hipotetyczna nagła zmiana w systemie języka musiałaby wprawdzie zostać zaakceptowana i wdrożona do użytku przez ogół osób mówiących tym językiem;
2. dowolny charakter znaku – związek między znaczącą a znaczoną stroną znaku, czysto konwencjonalny, jest bezrefleksyjnie brany za pewny i trwały przez społeczność posługującą się danym językiem, który jako taki przekazywany jest z pokolenia na pokolenie;
3. wielka liczba znaków potrzebnych do utworzenia języka – stworzenie nowego systemu językowego i narzucenie go jakiejś społeczności tak, by nagle zaczęła nim się porozumiewać, jest niemożliwe;
4. zbyt złożony charakter systemu – jedna zmiana pociąga za sobą inne.

Przy tym wszystkim znaczenie ma jeszcze czas: kolejne pokolenia bezkrytycznie przyjmują zastany język i kontynuują posługiwanie się nim.

Tymczasem zmienność znaku wynika stąd, że na każdy język żywy działają dwie siły: zbiorowość mówiąca oraz czas. Siły te sprawiają, że język ewoluuje. Zmiana językowa nie dotyczy jednak tylko *signifié* lub tylko *signifiant*; każda zmiana doprowadza do przesunięcia związku między tymi dwoma stronami znaku. Takie rozumienie zmiany językowej wynika z pojmowania języka jako systemu: jeśli forma pozostaje w ścisłej relacji ze znaczeniem, to istotna jest nie tyle zmiana formy i/lub znaczenia branych osobno, ile zmiana stosunku je łączącego.

Źródło: domena publiczna.

Jak już powiedziano, znak językowy należy definiować wyłącznie poprzez jego relację do innych znaków danego systemu. Relacje te de Saussure dzieli na **syntagmatyczne** i **paradygmatyczne** (asocjacyjne). **Relacje syntagmatyczne** są linearne i dotyczą wzajemnych stosunków elementów zdania; nie należy jednak traktować stosunków syntagmatycznych jako należących wyłącznie do poziomu mówienia, ponieważ stosunki te wynikają z reguł systemowych. Związki paradygmatyczne zachodzą między syntagmą – elementem zdania – a każdym innym elementem mającym tę samą kategorię gramatyczną, a więc między elementem zdania a elementami, którymi można ten pierwszy zastąpić. I tak np. w zdaniu:

Jan kupił tablet.

związki syntagmatyczne zachodzą między *Jan* a *kupił* oraz między *kupił* a *tablet*. Natomiast związki paradygmatyczne mogą być następujące:

Jan – Marek, kot, pies, autor, kierowca...

kupił – zrobił, napisał, wziął, zdradził...

tablet – wodę, colę, chleb, mąkę... etc.

Widzimy więc, że związki syntagmatyczne są domeną zdania, a związki paradygmatyczne domeną systemu, przy czym te ostatnie mogą zasadzać się na różnych źródłach skojarzeń: od formy po treść.

Słownik

arbitralność

w odniesieniu do znaku językowego: termin rozpowszechniony przed Ferdynanda de Saussure'a; arbitralność polega na tym, że związek między znakiem językowym a oznaczanym przez ten znak obiektem z rzeczywistości pozajęzykowej ma charakter dowolny i konwencjonalny

język

w językoznawstwie strukturalnym: abstrakcyjny system znaków oraz reguł ich łączenia; jako twór społeczny język służy przede wszystkim komunikacji międzyludzkiej

signifiant

obraz akustyczny, element znaczący znaku; byt psychiczny; wyobrażenie dźwięku, któremu przypisane jest pojęcie

signifié

pojęcie, element znaczonego znaku; byt psychiczny; to, co kojarzymy z danym obrazem akustycznym

system językowy

układ elementów językowych i relacji między nimi

signe

znak językowy, jednostka składająca się z signifiant i signifié

langage

mowa pojmowana całościowo; w niej zawiera się langue i parole

langue

język rozumiany jako abstrakcyjny system o charakterze ponadjednostkowym

parole

mówienie, jednostkowe i konkretne

syntagma

fraza, grupa słów gramatycznie i składniowo ze sobą związanych

relacja syntagmatyczna

relacja między syntagmami

relacja paradygmatyczna

relacja między elementami, które w syntagmie mogą się zastępować bez uszczerbku dla poprawności gramatycznej zdania

znak językowy

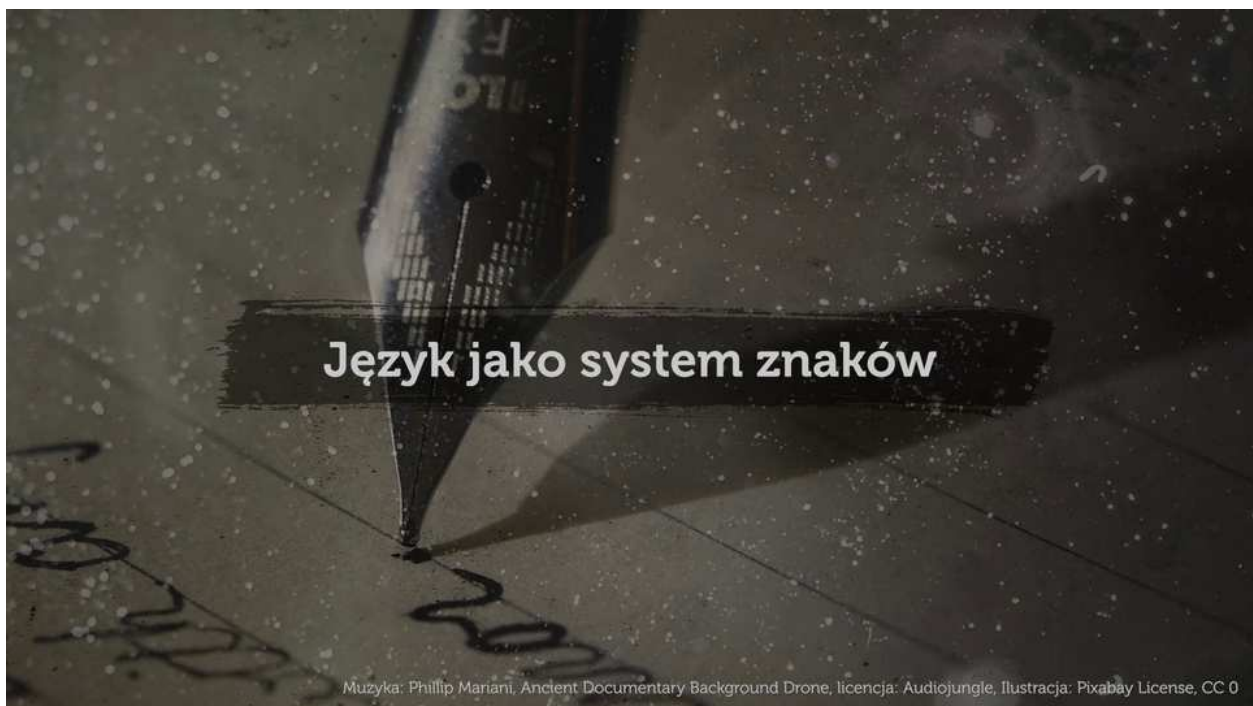
element języka pojmowanego jako system znaków; znak językowy, podobnie jak inne znaki, ma swoją formę i przypisaną tej formie wartość (znaczenie, funkcję)

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem prof. Andrzeja Markowskiego na temat języka jako systemu znaków. Określ rolę konwencji w komunikacji za pomocą znaków.

Trwa wczytywanie danych...

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D15SPUVA2>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Język jako system znaków.

Polecenie 2

Wyjaśnij, jak rozumiesz definicję de Saussure'a, że język jest systemem znaków.

Odpowiedz na pytanie, czy zgadzasz się z tym stwierdzeniem?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Źródło: Ferdinand de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przeł. K. Kasprzyk, wstęp i przypisy K. Polański, Warszawa 2007, s. 44–45.

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z fragmentem powieści *Pulverkopf* Edwarda Pasewicza i na jego podstawie odpowiedz na pytania:

” Edward Pasewicz

Pulverkopf

- To jest jakaś zupełna bzdura z tym umieraniem – upierałem się.
- Mów po niemiecku. I unikaj egzaltowanych tonów. Będziesz się z tego kiedyś śmiał.
- Ale teraz mnie przeraża – powiedziałem po polsku.
- Do czasu – odrzekła po niemiecku.

Nie lubiłem przechodzić z jednego języka na drugi. Jednak tutaj, w domu, rządziła babka. Doskonale znała polski. Znała, bo wszyscy w Meseritz od setek lat mówili po polsku, niemiecku, francusku, holendersku, w jidysz. Zmieniło się to po wojnie. Ale za czasów babki nie było różnicy, kto w jakim mówi. Do lat trzydziestych.

Źródło: Edward Pasewicz, *Pulverkopf*, Warszawa 2021, s. 26.

Ćwiczenie 7

Zapoznaj się z fragmentem *Kursu językoznawstwa ogólnego* Ferdinanda de Saussure'a. Na jego podstawie wyjaśnij, czym jest język.

” Ferdinand de Saussure

Kurs językoznawstwa ogólnego

W jaki sposób mamy sobie wyobrazić ten wytwór społeczny, aby język ukazał nam się całkowicie wyodrębniony ze wszystkiego innego?

Gdybyśmy mogli ogarnąć sumę obrazów słownych zmagazynowanych u wszystkich jednostek, uchwycilibyśmy więź społeczną, która stanowi język. Jest to skarb złożony dzięki praktyce mówienia w osobach należących do tej samej społeczności, przy czym system gramatyczny istnieje potencjalnie w każdym mózgu lub raczej w mózgach ogółu jednostek: w żadnej z nich bowiem nie jest kompletny; w pełni istnieje tylko w zbiorowości.

Oddzielając język od mówienia, oddzielamy tym samym: a) to, co społeczne, od tego, co indywidualne; b) to, co istotne, od tego, co uboczne i mniej lub bardziej przypadkowe.

Źródło: Ferdinand de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, tłum. K. Kasprzyk, Warszawa 2007, s. 40–41.

Ćwiczenie 8

Oceń skuteczność narzucania określonego systemu językowego społecznościom posiadającym własną tradycję językową. W swojej argumentacji powołaj się na znane ci przykłady z historii Polski i/lub historii powszechnej. Wykorzystaj również własne obserwacje i przemyślenia dotyczące języka.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Język jako system znaków

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

1) rozumie pojęcie znaku językowego oraz języka jako systemu znaków; rozróżnia typy znaków i określa ich funkcje w tekście;

5) posługuje się różnymi odmianami polszczyzny w zależności od sytuacji komunikacyjnej;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- pozna podstawowe koncepcje jednego z najważniejszych nurtów językoznawstwa współczesnego;
- wyjaśni, czym jest język jako system;
- omówi różne znaczenia słowa *język*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla i odczytuje temat lekcji oraz zawarte we wprowadzeniu do e-materiału cele zajęć i prosi uczniów lub wybraną osobę o sformułowanie kryteriów sukcesu.
2. Nauczyciel prowadzi krótką rozmowę wprowadzającą w temat lekcji: czym jest język jako system, jakie są inne znaczenia słowa *język*. Następnie prosi wyznaczonych wcześniej uczniów o przedstawienie prezentacji przygotowanej w domu.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie oglądają film zamieszczony w sekcji multimedialnej, a następnie określają rolę konwencji w komunikacji za pomocą znaków.
2. Prowadzący zapowiada uczniom, że w kolejnym kroku będą rozwiązywać ćwiczenia – od najprostszych do najtrudniejszych (zadania od 1. do 6.). Każdy z uczniów robi to samodzielnie. Po ustalonym czasie wybrani uczniowie przedstawiają odpowiedzi, a reszta klasy wspólnie ustosunkowuje się do nich. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.
3. Ćwiczenie 7. uczniowie rozwiązują w parach, natomiast 8. może przybrać formę dyskusji moderowanej.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Zadaje również pytania podsumowujące i prosi wybranych uczniów o odpowiedzi.
 - Z jakim nurtem lingwistycznym jest związany Ferdinand de Saussure?
 - Jak de Saussure nazywa mowę?
 - Z czego składa się znak?
 - Co uniemożliwia powszechną i nagłą zmianę językową?

Praca domowa:

1. Wyjaśnij, jak rozumiesz definicję de Saussure'a, że język jest systemem znaków. Czy zgadzasz się z tym stwierdzeniem?
Polecenie 2. z sekcji „Film”.

Materiały pomocnicze:

- Tadeusz Milewski, *Językoznawstwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Renata Grzegorzczak, *Wstęp do językoznawstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Film”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.